

فهرست‌های نسخ خطی مجمع ذخائر اسلامی قم در یک نگاه

• اکرم مسعودی

معاون کتابخانه دانشکده ادبیات دانشگاه تهران

مجمع ذخائر اسلامی در سال ۱۳۵۵ با هدف تحقیق و نشر کتاب تأسیس گشت. در حال حاضر با انتشار بیش از صد عنوان کتاب و تولید بانک‌های اطلاعاتی و عرضه نرم‌افزارهای مختلف مشغول فعالیت جدی تری بوده و گستره فعالیت‌های آن به شرح ذیل اعلام می‌شود:

۱. گروه تحقیق متون عربی و فارسی در حوزه متون اسلامی
 ۲. نشر متون کهن و آثار دانشمندان اسلامی
 ۳. فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی و سنگی کتابخانه‌ها
 ۴. سندخوانی و چاپ اسناد
 ۵. تهیه تصاویر دیجیتالی نسخه‌های خطی و سنگی و کتاب‌های نادر
 ۶. نمایندگی مرکز تحقیقات و مرکز احیا
 ۷. مرمت و بازیابی کتاب‌ها و اسناد
- مجمع ذخائر در بخش فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی و سنگی کتابخانه‌ها با انتشار بیش از ۳۵ جلد فهرست نسخه‌های خطی، پیش‌تاز امر تألیف و انتشار فهرست نسخه‌های خطی در ایران طی سال‌های اخیر بوده است. بسیاری از کتابخانه‌های داخل ایران و خارج آن، سرشار از نسخه‌های خطی است که هنوز به عالم علم و پژوهش معرفی نشده‌اند. مجمع ذخائر با همکاری فهرست‌نگاران با تجربه به تهیه فهرست به زبان عربی و فارسی پرداخته است. هم‌چنین آمادگی خود را جهت فهرست‌نویسی کتابخانه‌های خارجی نیز تحت شرایطی خاص اعلام داشته است و اعلام می‌دارد کتابخانه‌های خارجی می‌توانند با آدرس catalogve@zakhair.com نامه‌نگاری نمایند.

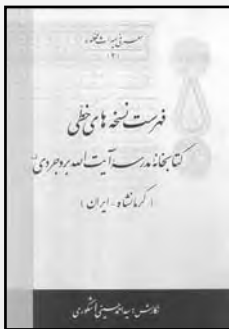
مجمع ذخائر آمادگی دارد که نسخه‌های خطی کتابخانه‌های داخلی را فهرست نموده و سپس با همکاری همان کتابخانه پس از فهرست‌نگاری منتشر کند. در این مقاله تعدادی از همین فهرست‌ها معرفی شده‌اند که امید است مورد استفاده قرار گیرد.

روش فهرست‌نگاری در اغلب آنها یکی است یعنی نسخه‌ها در دو بخش کتابشناسی و نسخه‌شناسی معرفی شده‌اند. در بخش کتابشناسی کتاب‌های مشهور توضیح خاصی درباره آنها داده نشده و فقط به نام اثر و مؤلف آن اشاره شده است، ولی درباره کتاب‌های غیرمعروف علاوه بر ذکر نام و مؤلف اثر موضوع و زبان اثر، مختصری از آغاز و انجام و نیز مختصری از ابواب و فصول کتاب، نام شخصیتی که کتاب به او اهدا شده است آورده شده است. در بخش نسخه‌شناسی نام کاتب، خط، تاریخ کتابت، امتیازات تصحیحی یا هنری، جلد، اندازه آن، تعداد سطر، مالکان نسخه و یادداشت‌های مختلف با خطی ریزتر آورده شده است. در پایان اغلب فهرست‌ها پنج نوع فهرست الفبایی برای سهولت دسترسی مراجعان تهیه شده است و تمامی آنها به شماره صفحه ارجاع داده شده است.

تهیه فهرست‌ها و چاپ آنها به ویژه فهرست نسخه‌های خطی در معرفی آثاری که مهجور مانده اند کاری بس بزرگ است و به شناسایی و آشنایی هرچه بیشتر تاریخ علوم اسلامی کمک می‌کند و باید زحمتی را که فهرست‌نگاران متحمل می‌شوند قدردانی کرد.

منبع: www.zakhair.com

سیداحمد حسینی اشکوری، فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مدرسه آیت‌الله بروجرودی (کرمانشاه - ایران)، قم: ۱۳۸۰=۱۴۲۲ ق. ۱۳۹ ص.



مدرسه آیت‌الله بروجرودی از مدارس علمیه کرمانشاه است که به دستور حضرت آیت‌الله العظمی حسین طباطبایی بروجرودی بنیانگذاری شده است. پس از مدت زمانی به دستور آیت‌الله سیدمحسن طباطبایی حکیم کتابخانه مدرسه دایر گردید. در اندک زمانی تعدادی کتاب خطی و چاپی جمع‌آوری شد و از جمله تعداد ۱۱۰ جلد نسخه خطی توسط حجت‌الاسلام آقای میبیدی بنا بر وصیت مرحوم شیخ نورالدین نهاوندی به کتابخانه وقف شد. متأسفانه طی چند سال رکود کتابخانه تعدادی از کتاب‌های خطی و چاپی مفقود گردید. در حال حاضر کتابخانه رونقی تازه گرفته است و فهرست حاضر معرفی ۱۴۳ جلد نسخه خطی از کتابخانه فوق می‌باشد که در دو بخش کتابشناسی و نسخه‌شناسی تنظیم شده است. در انتها نیز؛ فهرست نام کتاب‌ها، فهرست موضوعی، فهرست مؤلفان، فهرست نام اشخاص و فهرست جاها و امکان تنظیم شده است.

سیداحمد حسینی اشکوری، فهرست نسخه‌های خطی خاندان میبیدی (کرمانشاه - ایران)، قم: مجمع ذخائر اسلامی، ۱۳۸۱=۱۴۲۳ ق. ۲۲۴ ص.



خاندان میبیدی از خاندان‌های علمی پرسابقه و بسیار معروف شهر کرمانشاه می‌باشند که در دو قرن اخیر دارای جایگاهی والا در این شهر بوده‌اند. اولین دانشمندی که از این خاندان در شهر کرمانشاه اقامت گزید مرحوم سیدعلی حسینی میبیدی یزدی (-۱۳۱۳) می‌باشد. پس از وی فرزندان و نوادگان این دانشمند در کرمانشاه، تهران، مشهد مقدس و دیگر شهرهای کشور پراکنده‌اند و به کارهای علمی و ترویج مذهب اشتغال دارند. مرحوم میبیدی بزرگ دارای تألیفات و آثار علمی و تاریخی و ادبی بسیاری است که برخی از آنها در این فهرست معرفی شده‌اند و دو کتاب ایشان کشکول

میبدی و بدیع اللغة به چاپ رسیده است. در این فهرست کتابخانه این خاندان در دو بخش معرفی شده است.

۱. بخش کرمانشاه: حدود ۱۵۱ جلد نسخه خطی خاندان میبدی در غرفه ای جنب مسجد میبدی در کرمانشاه نگهداری می شود که در این فهرست معرفی شده است.
۲. بخش مشهد مقدس: حدود ۶۵ جلد نسخه خطی که چهل نسخه آن وقف سیدجلال شریعتمدار مازندرانی می باشد در این بخش معرفی شده است. در این فهرست نسخه ها به ترتیب شماره در دو بخش کتابشناسی و نسخه شناسی معرفی شده اند. فهرست های ارائه شده در این کتاب عبارت است از: فهرست نام کتاب ها، فهرست موضوعی، فهرست مؤلفان، فهرست اعلام و اشخاص و فهرست جاها و امکانه.

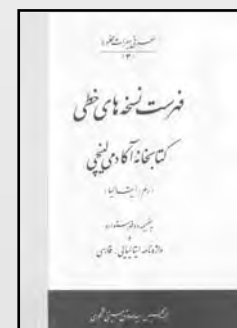
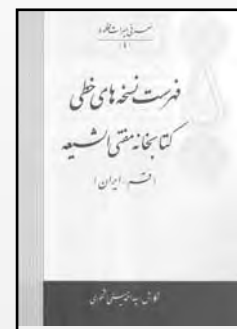
سیداحمد حسینی اشکوری، فهرست نسخه های خطی کتابخانه مفتی الشیعه (قم - ایران)، قم: مجمع ذخائر اسلامی، ۱۳۸۱=۱۴۲۳ ق. ۱۳۱ ص.

کتاب حاضر معرفی یکصد و ده نسخه خطی کتابخانه آیت الله العظمی حاج سید محمد مفتی الشیعه اردبیلی می باشد. وی از نواده های سیدمرتضی خلخالی (م ۱۳۱۷) می باشد. وی پس از چند سال اقامت در قزوین به نجف هجرت نمود و به گردآوری کتابخانه ای برای خود همت گمارد و در اثر کوشش دارای کتابخانه ای بزرگ شد. پس از درگذشت آیت الله مفتی کتاب هایش به وارثان او منتقل گردید. تعدادی از کتاب های چاپی را به مدرسه ملاابراهیم و کتابخانه مسجد جامع اردبیل وقف نمودند و باقی کتاب های چاپی و خطی را بین خود تقسیم کردند. تعدادی از نسخه های خطی به حاج سیدمحمد مفتی الشیعه اردبیلی رسید. وی طی چند سال که در نجف اشرف به تدریس و تدریس اشتغال داشت نسخه های پراکنده ای نیز خریداری کرده که مجموع آنها به ۱۱۰ جلد می رسد که در این فهرست معرفی شده است. در این مجموعه چند نسخه از آثار خانوادگی باقی مانده و نسخه هایی که به مرحوم سیدابوالقاسم محرر اصفهانی نگاشته شده دارای ارزش بسیاری می باشد. لازم است ذکر شود تعداد ۷۳ نسخه از نسخه های خطی این کتابخانه در چهار شماره از مجله «العدل» توسط محمدهادی امینی در نجف اشرف به عربی معرفی شده است. نسخه های خطی در این جلد در دو بخش کتاب شناسی و نسخه شناسی معرفی شده است.

در انتها نیز فهرستی از عناوین کتاب ها فهرست موضوعی، فهرست مؤلفان، فهرست اعلام اشخاص و فهرست جاها و امکانه ارائه شده است.

صادق حسینی اشکوری، فهرست نسخه های خطی کتابخانه آکادمی لینچی (رم - ایتالیا) به ضمیمه دو فهرستواره و واژه نامه ایتالیایی - فارسی، قم: مجمع ذخائر اسلامی، ۱۳۸۱، ۲۰۴ ص.

ایتالیا از جمله کشورهای اروپایی است که نسبت به کشورهای نظیر آلمان، فرانسه یا انگلستان با سرزمین های اسلامی تماس محدودتری داشته و نسخه های اسلامی آن کمتر است. لکن برخی از مخطوطات کم نظیر یا بی نظیر در آن به چشم می خورد. از جمله کتابخانه های کشور ایتالیا می توان از کتابخانه ملی لینچی واقع در آکادمی لینچی که پس از کتابخانه واتیکان از مهم ترین



کتابخانه‌های رم و فعال‌ترین کتابخانه‌های شرق‌شناسی در ایتالیا است نام برد. مؤسس آکادمی لینیچی امیر لیونی کاتیانی (۱۸۶۹-۱۹۲۶ م.) از خاندان معروف و قدیمی رم بود و به زبان ایتالیایی، فرانسوی، انگلیسی، آلمانی، لاتین، فارسی و عربی مسلط بود. وی در عصر خویش یکی از مهم‌ترین کتابخانه‌ها درباره تاریخ اسلام را با آثار گرانبهای عربی جمع‌آوری نمود و تاریخ اسلام را در چندین مجله نگاشت.

این کتابخانه در دو بخش عمومی (کتاب‌های اروپایی) و شرقی (کتاب‌های عربی، فارسی، ترکی و دیگر زبان‌های شرقی) کتابخانه‌ای بزرگ و زیبا است و جمعاً شامل ۶۰۰۰۰۰ کتاب می‌باشد. از این تعداد ۶۵۰۰۰ جلد مربوط به بخش شرقی می‌باشد. قسمت عمومی ۴۰۰۰ نسخه خطی و قسمت شرقی ۳۶۰ نسخه خطی و ۱۵۰ نسخه عکسی را در بردارد. نسخه‌های خطی اسلامی این کتابخانه در سه جلد فهرست و معرفی شده‌اند:

۱. فهرست نسخه‌های خطی بنیانگر کاتیانی، تألیف ژوزف گابریلی، این مجموعه به سال ۱۹۲۶ م. در رم منتشر شده و نخستین فهرست نسخه‌های خطی اسلامی است که توسط آکادمی لینیچی به چاپ رسیده است.

۲. فهرست نسخه‌های خطی عربی - اسلامی آکادمی لینیچی، تألیف پروفیسور رناتو ترابینی. در این مجموعه (۸۱ نسخه عربی اسلامی که شامل بیش از ۲۶۰ کتاب و رساله است که معرفی شده است.

۳. فهرست نسخه‌های خطی فارسی آکادمی لینیچی، تألیف آنجلو میشل پیه مونتسه. در این فهرست ۵۹ نسخه خطی فارسی معرفی شده است که بیشتر آن را دیوان اشعار تشکیل می‌دهد. کتاب حاضر فهرست نسخه‌های خطی عربی است که به صورت عکس و میکروفیلم از کتابخانه آکادمی لینیچی انتخاب و تهیه شده و جهت استفاده در مرکز احیاء میراث اسلامی قم نگهداری می‌شود. جهت اطلاع پژوهشگران از دیگر نسخه‌های خطی عربی و فارسی موجود در کتابخانه آکادمی لینیچی فهرستواره‌ای تهیه و به صورت دو پیوست ارائه گردیده است. در پایان واژه‌نامه کتابشناسی و نسخه‌شناسی ایتالیایی - فارسی نیز تهیه و ارائه شده است. فهرست نسخه‌های خطی در دو بخش کتابشناسی و نسخه‌شناسی تنظیم گردیده است. در انتهای این فهرست، نمایه‌ی عناوین نسخه‌ها ارائه شده است.

سیدجعفر حسینی اشکوری، فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه‌های قائن (قائن) - ایران، قم: مجمع ذخائر اسلامی، ۱۳۸۱، ۲۵۶ ص.

کتاب حاضر فهرست نسخه‌های خطی سه کتابخانه مشهور شهرستان قائن می‌باشد که به ترتیب عبارت است از:

۱. کتابخانه مدرسه جعفریه: مدرسه علمیه امام جعفر صادق (ع) (جعفریه) یکی از قدیمی‌ترین مدارس علمیه شهر قائن است که تاریخ تأسیس آن قرن دوازدهم هجری قمری و زمان صفویه می‌باشد. در حال حاضر این مدرسه بیش از ۷۰۰۰ جلد کتاب چاپی و حدود ۲۵۰ جلد نسخه خطی را در بردارد. در این فهرست به دلیل عدم اهمیت برخی از نسخه‌ها تعداد ۲۰۱ نسخه معرفی شده است.



۲. کتابخانه سیدحسین امام: مرحوم آیت الله العظمی سیدحسن بن زکی الدین امام مشهور به فقیه (۱۲۹۳-۱۳۷۴ ق) یکی از علمای بنام شهر قائن و دارای کتابخانه نسبتاً خوبی بوده است که بعد از وی به فرزندش آیت الله سیدمحمد علی فقیه (۱۳۴۷-۱۴۱۵ ق) منتقل شده است. در خرابی منزل اکثر کتب در زیر آوار مانده که به همت نوه ایشان سیدمهدی فقیه تعدادی از آنها از زیر آوار بیرون کشیده شده است و در حال حاضر در کتابخانه شخصی وی نگهداری می شود که تعداد ۳۵ نسخه آن در این بخش معرفی شده است.

۳. کتابخانه اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی (دکتر بهشتی): این کتابخانه حدود ۱۶۰۰۰ جلد کتاب چاپی در بردارد و در حال حاضر بهترین کتابخانه عمومی شهر قائن است. هم چنین دارای ۱۶ نسخه خطی می باشد که در این بخش به معرفی آنها پرداخته شده است. فهرست نگاری این مجموعه در دو بخش الف - کتابشناسی و ب - نسخه شناسی صورت گرفته است.

در پایان پنج نوع فهرست الفبایی برای سهولت دسترسی مراجعان تهیه شده است و تمامی آنها به شماره صفحه ارجاع داده شده است.

فهرست ها به ترتیب عبارت است از: فهرست الفبایی نام کتاب ها، فهرست موضوعی، فهرست مؤلفان، فهرست اعلام و اشخاص و فهرست جاها و امکنه.

سیدجعفر حسینی اشکوری، فهرست نسخه های خطی کتابخانه های گلپایگان، قم: مجمع ذخائر اسلامی، ۱۳۸۱=۱۴۲۳ ق. ۲۸۰ ص.

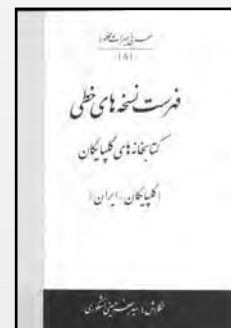
کتاب حاضر فهرست چهار کتابخانه شهر گلپایگان است:

۱. کتابخانه مرحوم حجت الاسلام گلپایگانی: مرحوم آیت الله العظمی ملازمین العابدین بن شاهوردی گلپایگانی (۱۲۱۸-۱۲۸۹) از فقه های بنام قرن سیزدهم هجری و دارای آثار. کتابخانه وی در حال حاضر دارای حدود پنجاه جلد کتاب چاپی و ۱۲۷ نسخه خطی است که در این بخش معرفی شده است. نکته قابل توجه آنکه بسیاری از این آثار به خط مرحوم حجت الاسلام گلپایگانی است.

۲. کتابخانه سیدمحمدحسن امام جمعه: خاندان امام جمعه گلپایگان یکی از خانواده های مشهور گلپایگان است که سال ها نسل اندر نسل عهده دار امامت جمعه این شهر بوده اند. از سیدمحمدحسن بن محمدصادق امام جمعه (-۱۳۲۱ ش) تعداد ۲۰۵ جلد کتاب چاپی و ۷۴ نسخه خطی باقی مانده که در این بخش به معرفی نسخ خطی آن پرداخته شده است.

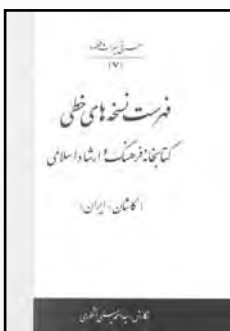
۳. کتابخانه مسجد جامع گلپایگان: مسجد جامع گلپایگان یکی از آثار تاریخی و باستانی این شهر است که از قدمت بسیاری برخوردار است. کتابخانه این مسجد دارای ۲۰۰۰ جلد کتاب چاپی و ۲۶ جلد نسخه خطی است که تمام آنها به خط مرحوم محمد جواد بن محمدرضا گلپایگانی است.

۴. کتابخانه حاج آقا رضا شهیدی: مرحوم لسان الذکرین محمد حسن بن حسینعلی مشهور به آقا بابا شهید گلپایگانی یکی از وعاظ مهم این شهر به شمار می آمده که کتابی به نام احسن المجامع در پنج مجلد تألیف نموده است. این مجلدات در کتابخانه فرزندش حاج آقا رضا شهیدی بود که بعد از وی به فرزندانش انتقال یافته که در این بخش به معرفی آنها پرداخته شده است.



تمامی نسخه‌ها، در دو بخش کتابشناسی و نسخه‌شناسی معرفی شده‌اند. فهرست‌های مندرج در این جلد عبارت است از: فهرست الفبایی کتاب‌ها، فهرست موضوعی، فهرست مؤلفان کتاب‌ها، فهرست اعلام و اشخاص و فهرست جاها و امکنه.

سیداحمد حسینی اشکوری. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه فرهنگ و ارشاد اسلامی (کاشان - ایران). قم: مجمع ذخائر اسلامی، ۱۳۸۱=۱۴۲۴ ق. ۱۲۰ ص.



کتاب حاضر فهرست ۱۱۰ نسخه خطی کتابخانه وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی کاشان است. اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی کاشان دارای هشت کتابخانه عمومی وابسته است که اسامی آنها عبارت است از: کتابخانه عمومی انجمن آثار ملی، امیرکبیر، غلامحسن فیض کاشانی، قمصر، علوی، ۲۲ بهمن، برزک و سن سن.

فهرست حاضر براساس ادغام صورت پذیرفته و تنظیم شده است. تعداد ۵۳ جلد آن متعلق به کتابخانه عمومی انجمن آثار ملی، ۲۲ جلد آن متعلق به کتابخانه عمومی ابوالرضا و ۳۵ نسخه آن متعلق به کتابخانه عمومی امیرکبیر می‌باشد. ۲۵ نسخه نیز اهدایی جناب حسینی اشکوری است که بر مجموعه اضافه شده است. هم‌چنین تعدادی معدود که قابلیت معرفی نداشته حذف شده‌اند. مجموعاً ۱۱۰ نسخه خطی در این جلد معرفی شده است. نسخه‌ها در دو بخش کتابشناسی و نسخه‌شناسی معرفی شده‌اند. در انتهای کتاب چند فهرست راهنما ارائه و تهیه شده است: فهرست نام کتاب‌ها، فهرست موضوعی، فهرست مؤلفان، فهرست اعلام و اشخاص و فهرست جاها و امکنه.

سیداحمد حسینی اشکوری، فهرست نسخه‌های خطی خورشیدگردیزی (ملتان - پاکستان)، قم: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸۰=۱۴۲۲ ق. ۴۹+۶۶ ص.



کتاب حاضر فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه «خورشیدگردیزی ملتان پاکستان» است که تعداد آن ۵۵ جلد می‌باشد. تعداد نسخه‌ها در این کتابخانه اندک است، ولی دارای کیفیت عالی و از لحاظ تزئینی ممتاز و دارای ویژگی هنری می‌باشند. هم‌چنین برخی از نسخه‌ها با چاپ رنگی به صورت نمونه در پایان کتاب نمایش داده شده است.

در مقدمه ذکر شده است: «گردیزی یا به گفته جغرافیایی عربی «جردیز» از شهرهای درجه سوم افغانستان در جنوب کابل و جنوب غربی جلال‌آباد و مشرق غزنین می‌باشد و از کابل یکصد و بیست و دو کیلومتر، فاصله دارد. مؤلف کتاب زین‌الآخبار ابوسعید عبدالحی بن الضحاک بن محمود گردیزی (قرن ۵) از دانشمندان این شهر می‌باشد.

از مهاجران گردیز عالمی متقی به نام سیدمحمد یوسف شاه‌گردیزی است که حدود ۹ قرن پیش به ملتان هجرت کرده و آرامگاه وی یکی از زیارتگاه‌های معروف این شهر می‌باشد. احفاد این گردیزی در حال حاضر از شخصیت‌های بزرگ و دارای احترام و علم دوست هستند. نسخه‌های خطی در این فهرست در دو بخش کتابشناسی و نسخه‌شناسی معرفی شده‌اند و در انتهای کتاب چند فهرست راهنما ارائه شده است: فهرست نام کتاب‌ها، فهرست موضوعی، فهرست مؤلفان، فهرست اعلام و اشخاص و فهرست جاها و امکنه.